

Einar Braathen

INNLEDNING – EUROPEISK VENSTRESIDE MELLOM KRISE OG FORNYELSE

Dette nummeret av *Vardøger* inneholder ulike bidrag til forståelsen av europeisk venstreside og den utvikling den er inne i. Nummeret analyserer og drøfter venstresidens utfordringer.

Det er grunnlag for å si at venstresiden har gjennomgått en langvarig og dyp *krise*, særlig i årene etter kommunismens sammenbrudd. Kraften som har holdt den oppe – en organisert og sterk arbeiderklasse, radikale visjoner om et annet (sosialistisk) samfunn – er sterkt svekket på grunn av nyliberalistenes økonomiske, sosiale og ideologiske offensiver (se *Vardøger* 36, 2016, «Det liberale hegemoni og arbeiderbevegelsens offensiv»). De sosialdemokratiske partiene opplever sviktende oppslutning og har etter manges mening fjernet seg fra sine sosiale og ideologiske røtter. De gamle partiene lengre til venstre evner i liten grad å samarbeide, vokse og bygge opp en ny og sterk venstreside.

Men det er viktige unntak. Venstresiden ble både sterkere og mer radikal i noen av de landene som ble hardest rammet av finanskrisen og innstrammingspolitikk fra 2008 av. Det foregikk en *fornyelse* ved at til dels nye partier tok over rollen som det ledende venstrepartiet (Hellas, Irland) eller maktet å utfordre sosialdemokratiet politisk og ideologisk (Spania, Portugal). En lignende fornyelsesprosess skjedde i Frankrike (Mélenchons bevegelse) men uten at venstresiden samlet ble sterkere, og tilsynelatende uten varig effekt. Indre fornyelse med utgangspunkt i dets radikale venstrefløy kan observeres innenfor flere sosialdemokratiske partier. Størst suksess har slik fornyelse foreløpig hatt i Storbritannia (Corbyn's Labour).

Norsk venstreside står i et nært historisk og ideologisk slektskapsforhold til europeisk venstreside, og dette alene er en tilstrekkelig begrunnelse for å lage et temanummer om europeisk venstreside. Selv om norsk venstreside ikke har vært rammet av nasjonale kriser eller indre partikriser slik vi har sett andre steder, er det viktig å kjenne erfaringene fra andre land. I tillegg kommer at venstresiden alltid har vært internasjonalt orientert og gitt solidarisk støtte til kampen mot kapitalisme og imperialisme i andre land.

Men hvorfor avgrenser vi oss til Europa, hvordan bør vi definere «venstreside», og hvilke utviklingstendenser og utfordringer fokuserer vi på?

Hvorfor Europa?

Begrepet «venstreside» dukket opp under den franske revolusjonen som en betegnelse på de mest radikale elementene som satt «til venstre» i nasjonalforsamlinga. Derfra spredde begrepet seg til resten av Europa og,

gjennom kolonisystemet, til resten av verden. Partier og bevegelser med en viss likhet med europeisk venstreside finnes i Australia, i New Zeeland, i Sør-Afrika, i hele Latin-Amerika, og til dels i Nord-Amerika. I USA ser vi et bemerkelsesverdig oppsving for sosialistiske grupper og politikere i den framgangsrike bevegelsen rundt Bernie Sanders. Men historien og den aktuelle konteksten i de ulike verdenshjørnene landene er såpass innfløkt og annenledes at det ville sprengte rammen for et Vardøger-nummer å ta for seg den globale venstresiden.

Europeisk venstreside er uansett unik med sin lange historie, sin vedvarende styrke og sitt mangfold bunnset i en lang rekke nasjonalstater. Verdenskrigene, den russiske revolusjonen, stalinisme, fascisme og den kalde krigen har skapt splittelser men også en felles erfaringsbakgrunn. Sammenliknet med andre kontinenter, har store deler av Europa fortsatt en *relativt* godt organisert arbeiderklasse, velutbygd velferdsstat, og ikke minst venstrepartier med lange tradisjoner i å påvirke nasjonal politikk grunnet sterk representasjon i parlamentet og regjeringsmakt. Fagbevegelsen har hatt nære bånd til venstresidens partier og spilt en viktig rolle i samfunnsutviklingen. Kontrasten til USA er sterk på alle disse punktene. I USA har det aldri vært et sosialdemokratiske parti med arbeiderforankring.

De siste hundre årene har partier også til venstre for sosialdemokratiet vært viktige i Europa, først kommunistpartiene, deretter fra 1960-tallet det såkalte «nye venstre». Kommunistpartiene har vært spesielt sterke i middelhavslandene – i Frankrike, Italia, Jugoslavia, Hellas og Spania var de avgjørende i frigjøringskampen mot fascismen. I mange europeiske land har de blitt «reformerte» og/eller dannet noe av basisen for partier innenfor «det nye venstre» slik vi har sett i Skandinavia. Opposisjonelle venstre-radikale strømninger har både utfordret og påvirket det dominerende venstrepartiet. Dette har skjedd gjennom innflytelse i fagbevegelsen og andre folkelige bevegelser, gjennom rivalisering i valg, og gjennom samarbeid med dem i nasjonalforsamling, i regjering eller på lavere styringsnivåer mellom valgene.

Men kanskje den viktigste grunnen i dag til å studere venstresiden i Europa, atskilt fra andre verdensdeler, er EU. Kontinentet er siden 1980-tallet blitt stegvis samlet i det som i realiteten er en forbundsstat. Den europeiske union (EU) bygger på traktatfestet nyliberalisme. EU setter avgjørende rammer og griper direkte inn i den økonomiske, sosiale og etterhvert også politiske utviklingen ikke bare i sine medlemsstater, men også i Norge. «Det europeiske spørsmålet» samler oppmerksomheten, men splitter kreftene på venstresiden. Flere av artikkelforfatterne leverer skarp kritikk av EU – bl.a. Wolfgang Streeck i sitt oppgjør med den nyliberale kapitalismen. I flere av artiklene fremgår det at ikke bare de sosialdemokratiske partiene, men også mange av de mer radikale venstrekreftene, er overstrømmende positive til EU. Et stort – og mange vil hevde unødvendig – Brexit-problem herjer med Corbys Labour som et resultat av dette. Venstresidens forhold til EU er et

tema hvor vi fra norsk side har klare blikk, kunnskap og erfaringer å bidra med i europeisk sammenheng, gitt den sterke nei-bevegelsen i Norge i 1972, 1994 og fram til idag. Dette demonstreres først og fremst i artikkelen til Asbjørn Wahl, men også av Idar Helle og Hans Ebbing.

I praksis avgrensner dette nummeret seg til det «Europa» som ikke har vært underlagt «kommunistisk» styre. Øst-Europa har delvis importert det vesteuropeiske juridiske og politiske systemet etter murens fall, men er likevel svært annerledes enn resten av Europa hva angår det sivile samfunn og partisystemet. Vi har et særlig fokus på Vest-Europa, som i dag dominerer det øvrige Europa gjennom EU og økonomisk overmakt. Vi har også et visst fokus på periferien i Sør-Europa. Tre land peker seg ut: det tidligere «Vest-Tyskland» som er maktsenteret for de største og mest ekspanderende kapitalistiske sektorene på kontinentet, Storbritannia som også med Brexit spiller en viktig rolle i europeisk politikk, samt den fordums gloriøse kolonimakten Frankrike. Hvordan disse imperialismaktene (og EU) vil te seg overfor resten av verden, vil formodentlig behandles i kommende numre. Her følger vi i stedet opp *Vardøger* 34 (2013), «Europas krise – krisas Europa», som fokuserte på EUs utvikling og «indre» krisepolitikk. Samtlige artikler i dette *Vardøger* 38 går inn på parti- og annen politisk utvikling i kjølvannet av den europeiske nyliberalismens kriser.

Hvem tilhører «venstresiden»?

Vi har ovenfor vist til noen historiske erfaringer og krefter som har bidratt til å danne venstresiden i Europa. Men hvordan definere «venstreside» ideologisk? Kort sagt så har venstresidens klassiske fokus vært fattigfolk og arbeiderbefolkningens levekår. I tillegg har dets gjennomgående tema alltid vært, slik Arne Overrein påpeker i sin artikkel, «radikal politisk likhet og sosial rettferdighet, altså ideen om reelt demokrati og en eller annen form for sosialisme». Vi foreslår å skille mellom den *radikale* venstreside (partier til venstre for sosialdemokratiet med en uttrykkelig anti-kapitalistisk profil) og den *utvidede* venstreside (partier med tilknytning til arbeiderbevegelsen, som definerer seg «til venstre» og som forsvarer velferdsordningene, faglige og andre rettigheter).

Tilhører de sosialdemokratiske partier i dag (den utvidede) venstresiden? Dette spørsmålet kan bare besvares gjennom empirisk undersøkelse av hvert parti. Mange vil si seg enig med Overrein i at «begrepet venstreside blir meningsløst dersom vi skal regne (...) partier som slutter opp om USAs krigspolitikk eller en nyliberal økonomisk politikk, som venstreside».

Vi har dessverre ikke en egen artikkel om de *grønne* partiene i dette nummeret. Men det synes å være klart at storparten de grønne partiene i praksis hører til den utvidede venstresida, selv om de definerer seg som stående utenfor «blokkene». Klima- og miljøbevegelsene reiser spørsmål som

behandles i artikkelen til Ekeland og Braathen, men disse spørsmålenes strategiske betydning for hvem som søker tilhørighet til venstresiden bør stå mer sentralt framover. Det samme gjelder spørsmål knyttet til feminisme, LHBT og annen såkalt «identitetspolitikk». Mens de aller fleste venstrepartier av i dag er svært opptatt av disse spørsmålene, vil det være av mer strategisk interesse å gjenreise klasseperspektivene, integrere klima- og miljøkampene i et anti-kapitalistisk samfunnsprosjekt, og gjøre minoriteters rettigheter til en kamp for radikal politisk likhet og utvidet demokrati. Med en åpen og solidarisk tilnærming kan venstresiden muligens omfatte stadig nye aktivist- og velgergrupper.

Hvor går sosialdemokratiet?

Noen sosialdemokratiske partier tilhører venstresiden, andre ikke. Men som oftest er bildet langt mer komplisert. De fleste sosialdemokratiske partiene i Europa er i praksis koalisjoner med stor indre uenighet. Av tradisjon og på festdager er partiet en del av venstresiden, i den politiske hverdagen er det nyliberalt og del av USAs krigskoalisjon. Partiet kan den ene dagen forsvare faglige rettigheter, den andre dagen nyliberale pensjonsreformer. Ofte er det utkrystallisert klare høyre- og venstrefløyer. Spørsmålet i den konkrete empiriske analysen er om en bestemt fløy har et stabilt overtak i partiet, om partiet har et klart politisk prosjekt, og om det fører landet i en bestemt retning når det har regeringsmakt.

Göran Therborn og Ingo Schmidt analyserer hvordan noen av Europas viktigste sosialdemokratiske partier forlot venstresiden. Både i Storbritannia (New Labour), Tyskland (Die Neue Mitte) og i Frankrike brakte de sosialdemokratiske partiene sine land dypt inn i den nyliberale strømmen (Schmidt). Det samme skjedde i bastionen for den moderne velferdsstaten, Sverige (Therborn). Den naturlige konsekvensen av en slik kurs er å regjere i formell eller uformell koalisjon med høyrepartier, borgerskap og internasjonal storfinans. Når dette medfører total splittelse og desimering av partiet («pasokifisering»), slik som i Frankrike, er partiets høyrefløy villig til å stifte et nytt parti, vinne i valg med støtte fra den «liberale» middelklassen og storfinansien, og styre på autoritært vis. Emmanuel Macrons Frankrike er en levende dystopi, slik Idar Helle beskriver det.

Schmidt innrømmer at Labour har gjort helomvending under Corbyn og blitt venstresosialdemokratisk. Hilary Wainwright skildrer et Labour som ikke bare går til venstre, men som fremmer anti-kapitalistiske reformer. Dette i sterk allianse med de radikale delene av fagbevegelsen og 40.000 unge aktivister i *Momentum*. Utifra vår definisjon tilhører Corbyns Labour «den radikale venstreside».

De fleste sosialdemokratiske partiene plasserer seg langt fra disse ytterpunktene. Men fordi samfunnene de siste tiårene er blitt mer klassemessig og politisk polariserte, er sosialdemokratene nødt til å søke støtte fra andre

venstrepartier (inklusive de grønne) for å kunne danne regjering. Taktikken varierer mellom å regjere i koalisjon med én eller flere av disse partiene, som i byrådet i Oslo etter 2015 og i Danmark etter valgene i juni 2019, eller gjennom formelle avtaler med venstrepartier i nasjonalforsamlingen, som i Portugal etter 2015. «Politikk er å ville», ifølge Oluf Palme, men det synes som at mange sosialdemokratiske partier ikke lenger har en klar politisk vilje, bare en maktvilje. Dette gjør at andre venstrepartier i større grad kan styre sosialdemokratenes politiske kurs hvis de utnytter sin styrke klokt gjennom en klar strategi i regjeringsspørsmålet (se artikkelen til Ekeland og Braathen).

Men dette kan også bety at partiene til venstre for de «gamle» sosialdemokratene i praksis blir de «nye» sosialdemokratene. Det ideologiske og stemmemessige forfallet til de sosialdemokratiske partiene, sammen med den sosiale nøden, kan både friste og tvinge den radikale venstresiden til å fylle en ledig og dominerende plass innenfor sitt lands «utvidede venstreside». Dette har helt klart skjedd med Syriza i Hellas (se Braathens artikkel om Sør-Europa). Dersom de radikale venstrepartiene svekker demokratiet internt, visker ut sin anti-kapitalistiske profil og ikke lenger arbeider med å utvikle en ny samfunnsorden, representerer de i beste fall et «venstresosialdemokratisk» prosjekt. Asbjørn Wahl går i sin artikkel kritisk igjennom de aller fleste partier og allianser på den «radikale venstresiden» i Europa. Han framhever manglende vilje og evne til å mobilisere arbeiderklassen, svake analyser av EU-systemet og fravær av troverdig strategi for å gå ut av euroen. Dette gir større spillerom til «høyrepopulistiske» partier som gjør kampen mot Brussel og euroen, og ikke kun innvandringen, til fanesaker for å lindre den sosiale nøden i sine land.

«Populisme» – noe som kan fornye den radikale venstresiden?

«Skismaet mellom dem som kaller de andre ‘populister’ og dem som betegnes slik, er i dag den dominante politiske konfliktlinjen i finanskapitalismens krisesamfunn», skriver Wolfgang Streeck i sin artikkel. Fra hver sin faglige og geografiske kant går Chantal Mouffe og Streeck til frontalangrep på det «anti-populistiske hysteriet» (Mouffe). For begge er hovedproblemet den nyliberale globale finanskapitalismen. Denne har skapt enorme inntekts- og maktforskjeller – «en prekarisering» så vel som «en oligarkisering» av de europeiske samfunnene» (Mouffe) – og undergravd demokrati og folkelig suverenitet.

Populisme er en høyst velkommen reaksjon mot denne utviklingen. Ifølge Mouffe er populisme verken en ideologi, et spesielt program eller et politisk styresett. Populisme er bare en måte å drive politikk på: «å etablere en politisk grense som skiller samfunnet i to leire, hvor ‘underdog’ blir mobilisert mot ‘de som har makten’.» Slik bygges det opp et *demos*, et folk som er grunnleggende for demokratiet. Populistiske bevegelser lover å gi

tilbake til folk den makten som er blitt beslaglagt av eliten, og å forsvare dem mot globaliseringen. Mouffe fremholder at det finnes minst to alternativer: autoritær høyrepopulisme (jfr. Marine le Pen) og progressiv venstrepopulisme (jfr. Jean-Luc Mélenchon). Den siste har en breiere oppfatning av det nasjonale «vi», som inkluderer immigranter, miljøbevegelse og LHBT grupper, og definerer «de andre» som de kreftene som arbeider for sosial ulikhet. Overrein og Braathen diskuterer i sine respektive artikler populisme ut ifra Mouffes perspektiv. Overrein advarer mot å tolke høyrepopulismen som et tegn på en økende fascistisk trussel mot samfunnet. Braathen ser på populisme som en metode som kan styrke venstresiden i kampen for et sosialistisk hegemoni.

Streeck har en mindre idealistisk tilnærming til det som Mouffe kaller det «populistiske momentum». Han plasserer det populistiske opprøret – folkets eller «de tilbaketrengtes» tilbakekomst – i en kontekst han med Antonio Gramsci kaller *interregnum*. Det er en periode av ubestemt varighet der den gamle orden allerede har brutt sammen, men en ny ennå ikke kan oppstå. (Den gamle nyliberale orden brøt sammen under «de populistiske barbarenaes stormangrep»). Streeck skriver på slutten av artikkelen i dette nummeret:

«I et interregnums vesen ligger at det er uvisst hvordan den orden som vil bli frambrakt, vil se ut. Gramsci skriver at inntil den nye orden finnes, må man 'regne med patologiske fenomener av de mest forskjellige slag'.»

Pessimisme vs. optimisme

Gramsci mente at marxister i mørke stunder måtte kombinere «tankens pessimisme» med «viljens optimisme». Dette er hva bidragsyterne i dette nummeret gjør. Det synes likevel som at pessimisme på vegne av europeisk venstreside setter tonen i et flertall av artiklene. Dette gjelder ikke bare de som omhandler sosialdemokratiets utsikter og muligheter til å fornye venstresiden (Therborn, Schmidt, Ebbing), men også bidrag som ser på sosiale protestbevegelser (Helle) og de radikale venstrepartiene (Wahl).

Optimismen, som vektlegger viljens positive kraft, er mer framtrødende i artiklene om Corbyns Labour (Wainwright), populismen (Mouffe) og den radikale venstresidens regjeringsstrategi (Ekeland og Braathen). En noe blandet og åpen mellomposisjon kan spores i den historiske gjennomgangen av europeisk venstreside med vekt på sivilsamfunnets betydning (Overrein), «de fortregtes tilbakekomst» (Streeck) og de nye venstrepartiene i Sør-Europa (Braathen). Men kan dagens venstreside være i stand til å utvikle en ny samfunnsorden som sikrer for eksempel klima, likhet og reelt demokrati?

Vardøgers lesere inviteres hermed til å realisere viljens optimisme.

November 2019